

บทที่ 6

การนำเสนอและตรวจสอบรูปแบบในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

วัตถุประสงค์ของบทนี้เพื่อนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิโดยลำดับดังต่อไปนี้

6.1 การวิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

6.2 ผลการตรวจสอบรูปแบบในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

6.1 การวิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

รูปแบบในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จาก 4 กรณีศึกษาพบว่า ในระยะเริ่มเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ รูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เริ่มจากคน-คน เมื่อเครือข่ายการเรียนรู้ขยายไป รูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้จะเป็นแบบคน-กลุ่ม เพิ่มขึ้นจนถึงขั้น กลุ่ม-กลุ่ม ดังนั้นในระยะการดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้จะมีทั้ง 3 รูปแบบ คือ คน-คน คน-กลุ่ม และ กลุ่ม-กลุ่ม

ซึ่งรูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้ง 4 กรณี มีพัฒนาการของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 แสดงรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ศึกษา	รูปแบบในการสร้างเครือข่ายฯ	รูปแบบของกระบวนการสร้าง			
		การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้	การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้	การขยายเครือข่ายการเรียนรู้	การดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้
1. น่าน	กลุ่ม - กลุ่ม	—	○	●	●
	คน - กลุ่ม	○	●	●	●
	คน - คน	●	●	●	●
2. แม่วาง	กลุ่ม - กลุ่ม	—	○	●	●
	คน - กลุ่ม	○	●	●	●
	คน - คน	●	●	●	●
3. แม่จัน - แม่สะลอง	กลุ่ม - กลุ่ม	—	—	○	○
	คน - กลุ่ม	○	○	○	●
	คน - คน	●	●	●	●
4. ป่านอก	กลุ่ม - กลุ่ม	○	●	●	●
	คน - กลุ่ม	—	—	○	●
	คน - คน	—	○	○	○

หมายเหตุ 1. มาตรการระดับความสัมพันธ์ของเครือข่ายการเรียนรู้แทนด้วยวงกลม ดังนี้

- หมายถึง มาก
○ หมายถึง น้อย
— หมายถึง ไม่มี

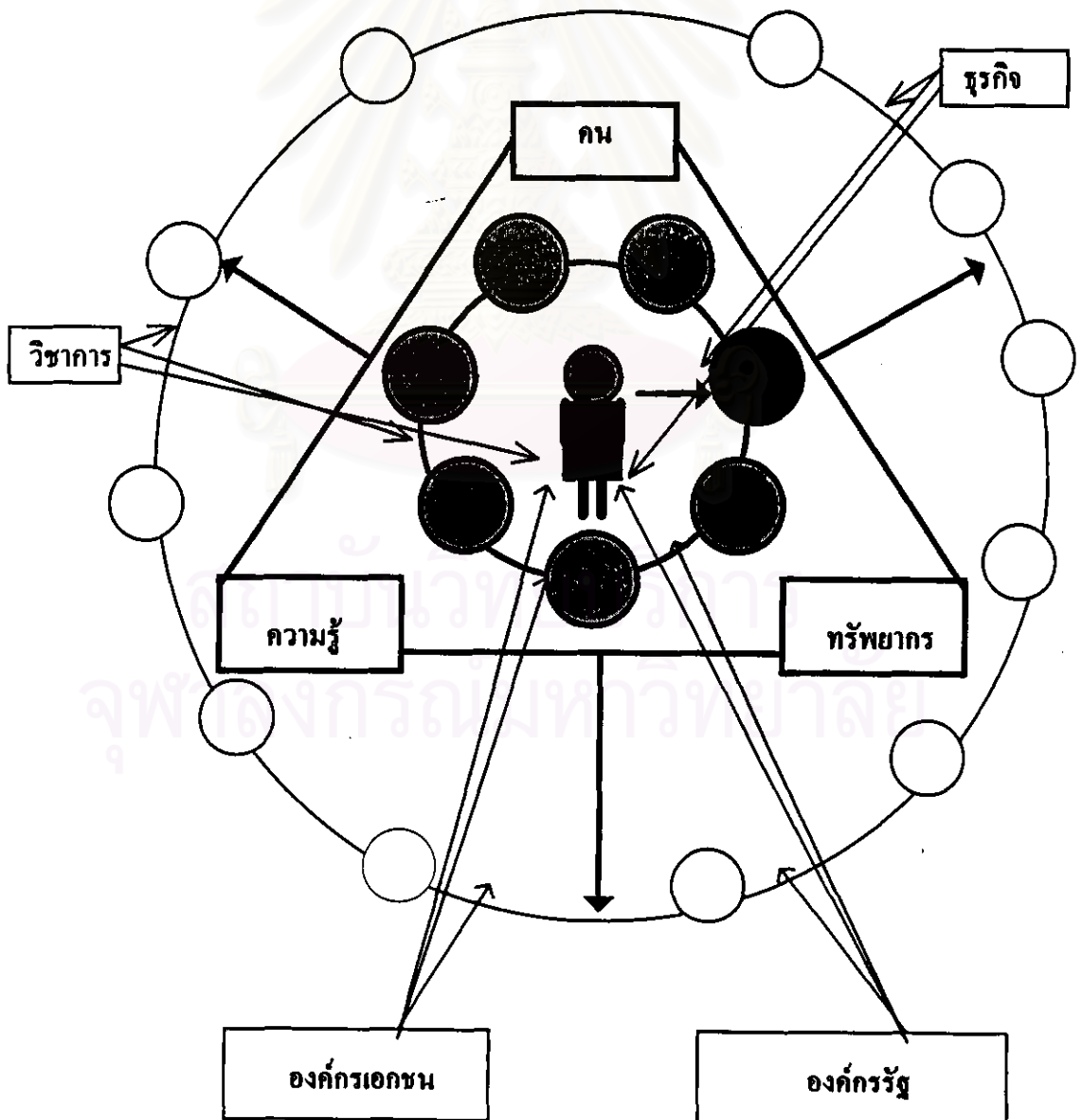
2. การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้เป็นขั้นตอนที่คู่ขนานกันในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งในการอธิบายความจะต้องอธิบายไปพร้อมกัน

จากการวิเคราะห์รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้ง 4 กรณี พบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอัครเมืองน่านและเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่วาง มีพัฒนาการของรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ตั้งแต่เกิด การประสานเชื่อมโยง การขยายเครือข่ายการเรียนรู้จนถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้ จากคน-คน ไปสู่คน-กลุ่ม และ กลุ่ม-กลุ่ม ตามลำดับ

ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่จัน - แม่สะลอง มีแนวโน้มของพัฒนาการของรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในทิศทางเดียวกันกับเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอัครเมืองน่านและเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่วาง แต่มีการพัฒนาที่ช้ากว่าทั้งนี้เนื่องจากสภาพของคนในชุมชนมีความหลากหลายเผ่าพันธุ์ และเป็นพื้นที่ความมั่นคง ซึ่งชาวเขาเหล่านี้ยังไม่มีสิทธิเป็นพลเมืองไทย ด้วยเงื่อนไขเรื่องชาติพันธุ์ เรื่องความมั่นคง และขาดการยอมรับในสังคม อาจเป็นสาเหตุขัดขวางการตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า เพราะมองเห็นว่าป่าเป็นของรัฐ คนไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของ ดังนั้นเมื่อมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขาเข้าไปพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับชาวเขาและเริ่มดำเนินการพัฒนาพื้นที่สูง โดยเน้นเกษตรยั่งยืนบนพื้นที่สูงและชักชวนชาวเขาเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ของภาครัฐ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับชุมชนชาวเขาเป็นไปในทางที่ดี จนมีการรับรองสิทธิความเป็นคนไทยให้กับชาวเขาบางคน เช่น นายจะกอ แอแตะ ทำให้ชาวเขาเกิดความมั่นใจในที่ทำกินของคนมากขึ้น พร้อมกับเป็นโอกาสที่จะได้รับสิทธิความเป็นพลเมืองไทย และถึงเห็นความตั้งใจจริงของมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา เพราะความมุ่งมั่นของผู้นำและเจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ ที่เข้าใจอย่างจริงจังเป็นเวลากว่าสิบปี ดังนั้นความสำเร็จของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ดอยแม่สะลอง จึงเป็นเงื่อนไขพิเศษที่เกิดจากการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของคนในชุมชนชาวเขาในแต่ละเผ่า

ในขณะที่เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านป่านอด มีแนวโน้มพัฒนาการของรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในทิศทางตรงกันข้าม คือ มีพัฒนาการจากกลุ่ม-กลุ่ม ไปสู่ คน-กลุ่ม ซึ่งเป็นรูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ดูเหมือนแตกต่างจากทุกพื้นที่ แม้ในพื้นที่ที่มีองค์กรชุมชนเชิงวัตถุประสงค์เหมือนอย่างองค์กรชุมชนอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง แต่เมื่อพิจารณาขั้นตอนหลังจากการเกิดกลุ่มผู้นำแล้ว จะเห็นภาพของพัฒนาการของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชั้นดำรงอยู่ทั้ง 3 แบบคือ คน-คน ไปสู่ คน-กลุ่ม และ กลุ่ม-กลุ่ม แต่พัฒนาการปรากฏภาพที่ไม่ชัดเจน เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยเฉพาะในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

พบว่า ทั้งเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง และเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านป่านอค ผู้นำมิได้เป็นผู้นำตามธรรมชาติที่เกิดจากภายในชุมชน หากแต่เป็นบุคคลภายนอกชุมชนเข้าไปดำเนินการ อย่างกรณีผู้นำขององค์กรชุมชนอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง และเป็นผู้นำที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก อย่างกรณีบ้านป่านอค จึงอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พัฒนาการของรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ดำเนินไปได้ช้า ในขณะที่เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอัครเมืองน่านและเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วางมีพัฒนาการที่เร็วและครบทุกรูปแบบ คือ คน-คน คน-กลุ่ม กลุ่ม-กลุ่ม จึงทำให้เกิดการดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้ ดังนั้นรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สามารถแสดงได้ดังภาพต่อไปนี้

กระบวนการของเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งสรุปได้โดยรวมทั้ง 4 กรณีดังนี้

- (1) ผู้นำที่สมาชิกในชุมชนศรัทธา
- (2) พัฒนาองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง
- (3) ประสานความรู้ใหม่-เก่า สร้างสรรค์องค์ความรู้เป็นความคิดชี้นำการทำ

กิจกรรม

- (4) ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้อย่างค่อเนื่อง
- (5) ขยายกิจกรรมและความร่วมมือไปสู่ชุมชนใกล้เคียง พัฒนาความร่วมมือ

ในรูปเครือข่ายการเรียนรู้ มีระบบการจัดการองค์กร มีแผนงาน มีโครงการ มีกิจกรรมร่วมกันในเครือข่าย พัฒนาความเป็นองค์กรเครือข่ายขึ้น

(6) สร้างสรรค์กิจกรรมการเรียนรู้ใหม่ ที่กว้างไกลกว่าเดิม ขยายพื้นที่เครือข่ายอย่างมีเป้าหมาย ตามเงื่อนไขของกิจกรรม

รูปของกระบวนการจึงเริ่มต้นจาก ผู้นำ ในกรณีของจังหวัดน่าน คือ พระครูพิทักษ์ นันทคุณ ซึ่งพัฒนาองค์กรชุมชนบ้านกุ่ม่วง และระบบการจัดการป่าชุมชน ขยายความร่วมมือไปสู่ชุมชนอื่นในเขต อำเภอสันติสุข อำเภอบ้านหลวง และ บ้านศิลาแดง อำเภอปัว เกิดเครือข่ายฮักเมือง น่าน เชื่อมประสานความร่วมมือกับองค์กรของรัฐและองค์กรเอกชน พัฒนาโครงการสืบชะตาแม่น้ำ น่าน สืบชะตาป่าและบวชป่า เกษตรกรรมทางเลือก จนมีสมาชิกใหม่เข้าร่วมกับเครือข่ายตามเป้าหมายของกิจกรรมในโครงการที่กำหนดไว้

ในกรณีของพ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา ผู้นำกลุ่มน้ำแม่วาง เริ่มจากการพัฒนาองค์กรชุมชน บ้านหนองเต่า ในกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูการถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมของปกากะญอ ขยายความร่วมมือไปสู่ชุมชนปกากะญอใกล้เคียง อีก 6 ชุมชน ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ครอบคลุมพื้นที่ 7 ชุมชน ขยายเครือข่ายจากค้ำน้ำแม่วางลงมาตามพื้นที่ลุ่มน้ำ เขตอำเภอสันป่าตอง โดยมีแผนการจัดการลุ่มน้ำร่วมกันเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นแกนกลาง ประสานความรู้เก่า-ใหม่ ของชุมชนคนพื้นเมืองเหนือตอนกลางและตอนล่างของลุ่มน้ำ

ส่วนกรณีของเครือข่ายแม่ทาและเครือข่ายแม่จัน-แม่สะลอง เริ่มต้นที่องค์กรเอกชน กระตุ้นและสร้างกระบวนการให้ชุมชน สร้างผู้นำของชุมชน ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเชื่อมประสานความรู้เก่า-ใหม่ ขยายพื้นที่ดำเนินการไปสู่ชุมชนใกล้เคียง ประสานพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมกันในรูปเครือข่าย พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ในระดับเครือข่าย และเชื่อมโยงเครือข่ายในท้องถิ่นสู่เครือข่าย ระดับภาคและระดับชาติ

ในสังคมทั้ง 4 กรณีนี้ เมื่อพิจารณาแยกเครือข่ายการเรียนรู้ตามประเภทองค์กรชุมชนพบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่มีองค์กรเชิงวัฒนธรรม ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญสูงสุดในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมได้ แต่เครือข่ายการเรียนรู้ที่มีองค์กรชุมชนเชิงวัตถุประสงค์นั้น การดำเนินงานเน้นกิจกรรมการเรียนรู้ซึ่งเป็นรูปแบบการถ่ายทอดที่เน้นกระบวนการกลุ่ม ที่ทำให้สมาชิกเครือข่ายการเรียนรู้ได้พัฒนาระบบความคิด เน้นการไปสู่วิทยาลัย ซึ่งแม้ว่าจุดเน้นของเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีองค์กรชุมชนต่างประเภทจะมีจุดเน้นต่างกัน แต่เป้าหมายก็เพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน

การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ทั้ง 4 กรณี ยืนยันชัดเจนถึงการเชื่อมประสานทรัพยากร 3 ส่วนคือ คน ความรู้ และทรัพยากรในชุมชนและท้องถิ่น เข้าด้วยกัน เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ของเครือข่าย พัฒนาโครงการหรือกิจกรรมเพื่อขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนใหม่ ๆ พื้นที่ใหม่ได้

กรณีของกิจกรรมการบวชป่า 50 ล้านต้น คือการสร้างสรรค้อย่างสำคัญของกลุ่มผู้นำชุมชนของแต่ละเครือข่าย ประสานคน ความรู้ และทรัพยากร จากทุกเครือข่าย ผู้นำทุกคน ความรู้ที่มีลักษณะร่วมของทุกพื้นที่ ป่าทุกป่า ต้นไม้ใหญ่ทุกต้นเชื่อมโยงเข้าสู่การบวชป่าซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันในระดับภาคเหนือ เป็นการยกระดับการเรียนรู้ที่กว้างไกลกว่าเฉพาะท้องถิ่นเฉพาะพื้นที่หรือเฉพาะชุมชนของตนเอง เป็นการสร้างเครือข่ายของเครือข่ายในอีกระดับหนึ่ง

กรณีศึกษาทั้ง 4 กรณีซึ่งมีทั้งปัจจัยร่วมและปัจจัยที่แตกต่างกัน ปัจจัยที่แตกต่างไม่ก่อให้เกิดความแปลกแยกหรือขัดแย้งในกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่แตกต่างกัน คือ การได้มาซึ่งผู้นำ และสัดส่วนการผสมผสานความรู้เก่า-ใหม่นั้น วางอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน คือการสร้างสรรคกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน ความแตกต่างดังกล่าวจะมีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในกรณีที่องค์กรเอกชนอีกเอาเป้าหมายขององค์กรเป็นตัวกำกับการทำงาน ไม่เปิดโอกาสให้ความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามา มีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

2. ผลการตรวจรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ผู้วิจัยได้นำรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้ง 4 กรณี รวมทั้งรูปแบบที่นำเสนออีก 1 รูปแบบ รวมเป็น 5 รูปแบบ พร้อมทั้งข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของแต่ละกรณีนำเสนอต่อคณะผู้ทรงคุณวุฒิชุดแรกจำนวน 5 ท่าน เพื่อขอความเห็นชอบและคำแนะนำ จากนั้นทำการปรับปรุงแก้ไข เพื่อนำเสนอต่อคณะผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวน 20 ท่าน ทำการตรวจสอบ เพื่อขอความเห็นชอบและคำชี้แนะ นำมาปรับปรุงแก้ไขจนได้รับการยอมรับ

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ มีปัจจัยร่วมที่มีลักษณะเป็นสากล 3 ตัว ได้แก่ ผู้นำ องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง และ กิจกรรมการเรียนรู้ ปัจจัยเฉพาะตัว ได้แก่ วิธีการได้ผู้นำ และ สักส่วนการผสมผสานระหว่างความรู้ภายนอกกับภูมิปัญญาของตน

กระบวนการของเครือข่ายการเรียนรู้เริ่มต้นจากผู้นำที่สมาชิกในชุมชนศรัทธา พัฒนาองค์กรชุมชนจนเข้มแข็ง ประสานความรู้ใหม่-เก่า สร้างสรรค์องค์ความรู้เป็นความคิดชี้นำการทำกิจกรรม ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ขยายกิจกรรมและความร่วมมือไปสู่ชุมชนใกล้เคียง พัฒนาคือความร่วมมือในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ มีระบบการจัดการองค์กร มีแผน มีโครงการ มีกิจกรรมในเครือข่าย พัฒนาคือความเป็นองค์กรเครือข่ายขึ้น สร้างสรรค์กิจกรรมการเรียนรู้ใหม่ที่กว้างไกลกว่าเดิม ขยายพื้นที่เครือข่ายอย่างมีเป้าหมาย ตามเงื่อนไขของกิจกรรม

รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ผู้วิจัยนำเสนอ ซึ่งรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ประกอบด้วย การเกิดของเครือข่ายการเรียนรู้ การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ การขยายเครือข่าย การเรียนรู้ และการดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้ โดยมีทิศทางพัฒนาจาก คน-คน ไปสู่ คน-กลุ่ม กลุ่ม-กลุ่ม ตามลำดับ ซึ่งผลการดำรงอยู่ของเครือข่ายการเรียนรู้มีแนวโน้มว่ารูปแบบ คน-คน คน-กลุ่ม กลุ่ม-กลุ่ม มีเพิ่มขึ้นทั้งสามรูปแบบ ในกรณีที่เครือข่ายการเรียนรู้เกิดจากบุคคล และยังมีแนวโน้มสูงมากในกรณีที่บุคคลที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติที่เกิดจากภายในชุมชน